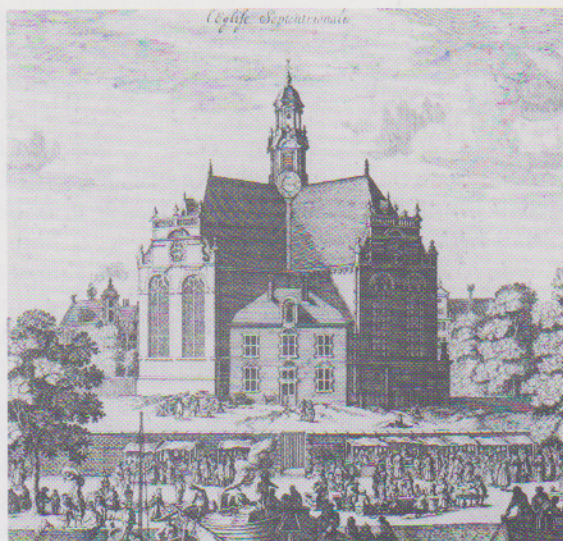

BEKENDE COEVORDER GEBOUWEN EN HUN ARCHITECTEN. DEEL I.

Huib D. Minderhoud

Naar aanleiding van mijn lezingen over bovenstaand onderwerp vroegen verschillende toehoorders mij deze inleiding te publiceren in De Ganseveer. Ik geef hier graag gehoor aan. Juist door de historische vestingvondsten, die de laatste tijd hebben plaats gevonden, blijkt maar weer eens hoe belangrijk de zeventiende eeuw voor Coevorden was. Ook op bouwkundig gebied. Te denken valt dan bijvoorbeeld aan het kazernegebouw in de Molenstraat, de gevel (café Vancouver) aan de Friesestraat, het oude stadhuis aan de Kerkstraat, het Arsenaal en het Weeshuis. De Hervormde kerk echter steekt hier en ook letterlijk met kop en schouders bovenuit. Qua gebouw het grootst, qua uitstraling voor Coevorden eeuwenlang het belangrijkste en qua bouwgeschiedenis het interessantst.

Eeuwenlang was de kerk, uitstekend boven de vestingwallen, het waarmerk van de stad en wie nu nog een oude historische prent bekijkt en de forse omtrekken van het gebouw ziet, weet dat dit een prent van Coevorden is. De geschiedenis van de bouw is heel opmerkelijk en daarvoor moeten we eerst naar Amsterdam. Daar kreeg in 1620 stadsbouwmeester Hendrick de Keyser (1565-1621), die als meestersteenhouwer naam had gemaakt door de verwezenlijking van het grafmonument van Willem van Oranje, opdracht van het stadsbestuur de nieuwe Noorderkerk te ontwerpen. Het moest een echte protestantse kerk worden, anders dan de ook al door de Keyser in de traditioneel langschepige vorm gebouwde Westerkerk en Zuiderkerk. De stadsbouwmeester wijdde zich enthousiast aan zijn nieuwe opdracht en produceerde in zes weken het ontwerp voor een volstrekt nieuw type kerk, waarin de preekstoel centraal stond. Hij koos hiervoor als grondvorm het Grieks-orthodox kruis met vier even lange armen, waardoor er een kerk met een centrale cirkelvormige ruimte met vier ondiepe zijbeuken ontstond. Het hoge plafond, gedragen door vier pilaren, waarborgde een uitstekende akoestiek, waardoor de predikant overal in de ruimte ver-

De Noorderkerk in Amsterdam – 1623.

staanbaar zou zijn. De prediking vond plaats vanaf de tegen een der pilaren opgestelde kansel, waar de dominee alle kerkgangers en zij ook hém konden zien. In deze kerk dus geen koor, geen kapellen en geen biechtruimte, alleen een consistorie in plaats van een sacristie. De nieuwe Noorderkerk in Amsterdam werd met Pasen 1623 in gebruik genomen, maar

Hendrick de Keyser maakte dit dus niet meer mee. Ook heeft hij nooit geweten, dat zijn bouwplan in verschillende andere steden uitgevoerd zou worden. De tweede protestantse kerk van Hendrick de Keyser kwam in 1629 in Maassluis gereed, de derde in Coevorden in 1647 en de vierde in 1665 in Groningen (de Nieuwe kerk). De vijfde volgde in 1697 in Hoogeveen, na vijfenveertig jaar bouwen met onderbrekingen. Deze kerk werd in de volgende eeuwen zo vaak verbouwd, dat de oorspronkelijke vorm volledig verdwenen is. In Coevorden duurde de bouw van onze kerk van 1641 tot 1647 en 't is ook echt onze kerk, omdat ze hoofdzakelijk door bijdragen van onze voorouders uit indirecte (op het bier) en directe belastingen (een hoofdelijke omslag) bekostigd werd. Van 1647 tot 1842 (de Afscheiding) gingen hier alle protestantse burgers ter kerke en nog steeds is deze kerk uniek in Drenthe, gebouwd volgens het ontwerp van de beroemde bouwmeester Hendrick de Keyser. Na de restauratie van 1983 is ze nog in uitstekende staat en voor elke Coevordenaar blijft ze een onvervangbaar monument. Juist ook als Protestantse kerk van Nederland.

Een ander indrukwekkend zeventiende-eeuws gebouw is het Arsenaal, vroeger veel omvangrijker en nu alleen nog bestaand uit het Ammunitieshuis (de openbare bibliotheek) en het erachter gelegen Musquet Koogelshuys (het museum). Dit is wel het oudste deel en 't werd ontworpen door meester Jan Adriaensz. Suermont van den Bosch, die bevriend was met de stadhouders Willem Lodewijk en Maurits. Hij verwierf op 16 augustus 1613 voor zich en zijn gezin tegen betaling van f 33,- burgerrechten, nadat hij al sinds 1605 hier verbleef.

Het Arsenaal als pakhuis omstreeks 1915.

Een echte Coevorder architect dus en misschien wel de eerste. In 1618 werd zijn ontwerp van het Arsenaal goedgekeurd, terwijl de Staten van Friesland (de geldschietters!) Gerrit Croddebosch als aannemer aanstelden. Deze kwam er al snel achter, dat de beoogde constructie te zwak was, waardoor de westelijke buitenmuur met steunberen versterkt moest worden. Een foutje van Suermont, die zich overigens wel weer verdienstelijk maakte bij het verbeteren van het stratenplan. Geliefd was hij niet, want hij verzette zich, zo werd gezegd, samen met "enige beroerde en moeytachtige burgerij", tegen de magistraat (het stadsbestuur). Omdat hij niet aan de eis van het stadsbestuur om een bewijs van zijn afkomst over te leggen had voldaan, verloor hij op 9 maart 1620 zijn burgerschapsrecht weer, echter wel met teruggave van zijn f 33,-. Prins Maurits stuurde nog een brief met het verzoek hem zijn burgerschap weer terug te geven, maar dat hielp niet. Het Coevorder stadsbestuur, toen ook al af en toe behoorlijk eigenzinnig, ging er niet op in.

Gerrit Croddebosch kreeg trouwens ook kritiek te verduren. In januari 1619 ontboden de Staten van Friesland hem naar Leeuwarden,

omdat de bouwwerkzaamheden ernstig vertraagd bleken. Gerrit wist echter aannemelijk te maken, dat de door hem benodigde schepen met hout, kalk, pannen en ander materiaal door de lage waterstand in de Vecht en de Kleine Vecht Coevorden niet hadden kunnen bereiken. Maar in augustus 1619 bleek het Arsenaal dan toch voltooid. Croddebosch had ook nog de bouw van "blokhutten op het kasteel" (soldatenonderkomens) aangenomen. Waarschijnlijk naar eigen ontwerp, zodat we hem eigenlijk naast aannemer ook wel architect kunnen noemen.

Hetzelfde geldt voor Arend van Loo, aannemer en koopman, die omstreeks 1635 het huis aan de Kerkstraat, van 1671 tot 1900 stadhuis, liet bouwen. Arend was getrouwd met Geertruyt Suermont en was de schoonzoon van Suermont van den Bosch. Het is daarom heel goed mogelijk, dat laatstgenoemde zich ook beziggehouden heeft met het ontwerp van het herenhuis. Later in 1641 werd Arend, die zich ook wel Arnoldt noemde, een van de vier burgemeesters van de stad en ook kerkvoogd. In beide functies speelde hij een belangrijke rol bij de bouw van de Hervormde kerk en Johan Picardt noemde hem dan ook als eerste in het rijtje van "directeurs of bewint-hebbers" bij de verwezenlijking ervan. Misschien heeft Arend ook gezorgd voor het overnemen van het ontwerp van de Noorderkerk of was dat misschien toch Jan Adriaansz. Suermont van den Bosch met zijn belangrijke vrienden? Hoe het ook zij, er was in het verleden weinig verschil tussen aannemers en architecten. Timmerlieden werden aannemers en niet zelden ontwierpen zij hun eigen bouwwerken. Tot aan het begin van de twintigste eeuw was dat zelfs heel gebruikelijk. In Dalen werden

Art Nouveau architectuur van Hendrik Rozeman.

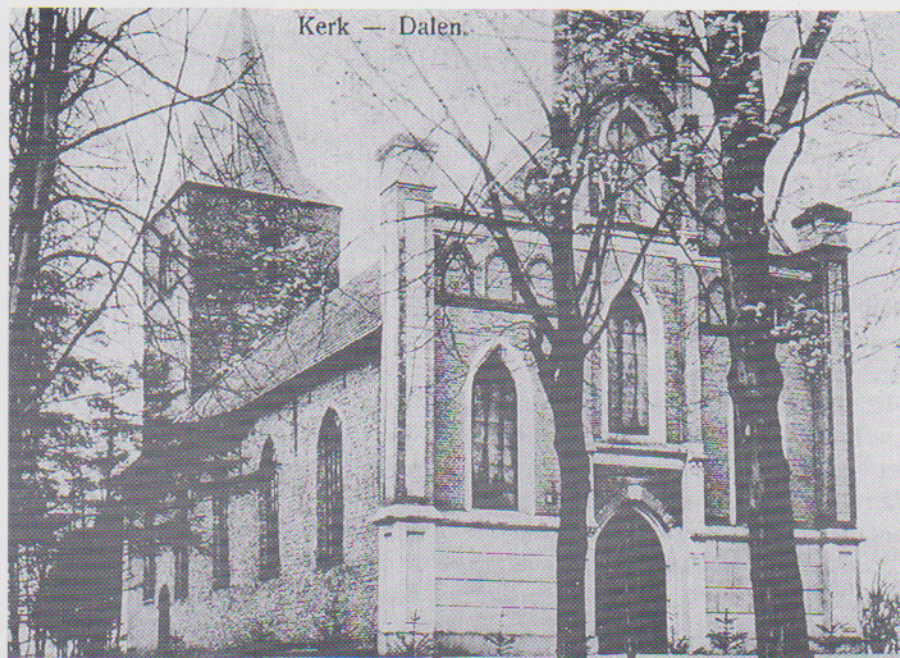
veel herenhuizen door timmerlieden-aannemers ontworpen en gebouwd en in Coevorden was het vaak niet anders. Aannemers als Jan Herman de Reiger, Kok, Eppink, Bruintjes en tot vandaag nog het aannemingsbedrijf Santman zijn daar sprekende voorbeelden van. Een heel bijzonder voorbeeld is Hendrik Rozeman (1842-1920). Hij was timmerman en bracht het tot bouwkundig opzichter. In 1903 had Rozeman het toezicht op de bouw van de eerste dertig arbeiderswoningen "over de brug". Naar zijn ontwerp werd in hetzelfde jaar nog het prachtige blok woningen op de hoek Coe-

Foto omslag en boven: Paul Krugerschool 1903.

hoornstraat/
Aleida Kramersingel
gebouwd. Drs. J.B.T.
Kruiger schrijft hier-
over in zijn standaard-
werk "Architectuur en
stedenbouw in Drenthe"
als volgt: "De vormge-
ving doet denken aan
de Art Nouveau archi-
tectuur; de hoefijzer-
vormige bogen zijn
karakteristiek!" Nu
nog vinden we er de
originele deuren in te-
rug. Een timmerman
werd architect.
Maar het meest aan-
sprekende voorbeeld
van een timmerman,
die een verdienstelijk
architect werd, wordt
gegeven door Johannes

Diederik Meppelink, geboren in 1862 in Den Haag. Zijn vader, een geboren Coevordenaar, keerde in 1870 met zijn gezin terug en Johannes Diederik werd timmerman. Hij was gereformeerd en in de toenmalige verzuilde maatschappij was hij dus in de eerste plaats afhankelijk van geloofsgenoten. Toen dan ook in 1902 een gereformeerde lagere school met hoofdenwoning aan de "Buitensingel" moest gebouwd worden, deed het schoolbestuur een beroep op de zich toen al "bouwkundige" noemende Meppelink. Hij ontwierp een uiterst eenvoudig schoolgebouw, want het geheel moest bekostigd worden uit eigen middelen. Twee naast elkaar gelegen lokalen, gescheiden door een gang met een bijzondere voor- en een gewone achterdeur. Wel opmerkelijk was het "privaatgebouw" achter de school met een bergplaats, een waterplaats met een pomp, een urinoir en twee "kakdeuzen met tonnegies". Aannemer Epping bouwde de Paul Krugerschool voor f 6.748,- en in mei 1903 werd ze geopend, terwijl de woning in de herfst gereed kwam. 't Waren twee degelijke gebouwen geworden en tegen een behoorlijk lage prijs opgeleverd. Daar

De kerk van Dalen met "neoklassieke" oostgevel.

de gereformeerde kerkenraad van Amsterdam enkele jaren daarvoor toestemming had gegeven om voor deze school een collecte te houden, waarvoor de toenmalige minister-president Abraham Kuiper (tevens predikant) zelfs f 10,- had gegeven, was de bouw ervan daar niet onopgemerkt gebleven. Waarschijnlijk was dit de reden, dat in 1904 bouwkundige Joh.D. Meppelink gevraagd werd bestek en tekening te maken voor een nieuwe gereformeerde kerk aan de rand van het Vondelpark in Amsterdam. Zijn ontwerp werd goedgekeurd en zo bouwde hij in de hoofdstad de neogotische Parkkerk, dezelfde waarin de bekende dominee J.J. Buskes en anderen de beweging Hersteld Verband, die uitmondde in een terugkeer naar de Ned. Herv. kerk, inzette. Voor kerkhistorici onder ons geen onbekend gegeven.

Nog een kerk! In 1906 besloten de heren kerkvoogden in Dalen hun kerkgebouw te laten restaureren. De bouwkundige Meppelink uit Coevorden werd gevraagd een ontwerp te maken en deze kwam met een prachtig plan. Niet alleen het gebouw zou grondig worden her-

steld, maar wat dachten de heren van een neoklassieke oostgevel? Een soort pronkgevel met twee gemetselde pilaren aan weerszijden van de hoofddeur en aan de bovenzijde een gelaagde sierrand, verder acht gesloten sierramen, gemetselde tegels aan de onderkant, veel gemarmerd stucwerk en boven de ingang een grote gedenksteen met de namen van kerkvoogden, notabelen en van dominee Hefting? Kosten totaal f 5.953,-. De heren vonden het een prachtig idee en zo kreeg de Hervormde kerk van Dalen een neoklassiek aanzien. Cornelille F. Jansen vond bij de restauratie van 1972 de inmiddels sterk verweerde gevel maar niks en liet hem vervangen door een eenvoudige bakstenen sluitgevel.⁷ Is maar goed, dat de bouwkundige dit niet meer heeft meegemaakt. Zijn mooiste bouwwerk moest echter nog komen. Gersom Levie, de Joodse graanhandelaar, wilde "op kasteel" een herenhuis bouwen en de zich nu officieel architect noemende Johannes Diederik kreeg de opdracht de woning en het bijbehorende kantoor te ontwerpen. Het werd en het is nog steeds een pronkstuk, waarop Coevorden trots kan zijn. Een schitterend Jugendstilpand met twee torentjes, een boogvormig balkon met gietijzeren hek, gekleurde baksteenmotieven, een veranda, een serre én heel kenmerkend, gestileerde korenaren in de bovenraampjes. De "Villa Marie" staat er gelukkig nog steeds; keurig onderhouden door coiffeur en bewoner Gerard Kreeft.

Toen de gereformeerde "manslidmaten" in 1911 met overgrote meerderheid van stemmen besloten het voorstel van de kerkenraad een nieuwe kerk te laten bouwen aan de Buitensingel aan te nemen, lag de keuze van een architect voor de hand. Dat moest natuurlijk niemand anders dan Meppelink zijn. Hij ontwierp een gebouw met een middenschip, aan 't eind uitgebreid met twee zijbeuken, waarin later galerijen (balkons) werden aangebracht. Met haar rechte lijnen, tal van smalle boogramen en de vanuit het toegangsportaal omhoog lopende toren, werd het een voor die tijd typisch gereformeerde kerk. Op Hemelvaartsdag 1913 werd ze in gebruik genomen. De kosten inclusief een nieuw orgel bedroegen f 32.000,-

Meppelinks kerk aan de Buitensingel.

en nog steeds staat het opvallende gebouw onder de naam Singelkerk aan de Van Heutszsingel.

Johannes Diederik Meppelink ontwierp nog verschillende scholen met hoofdenwoningen en prachtige Jugendstilwoningen o.a. in Dalerveen en Schoonebeek. Begonnen als eenvoudig timmerman wist hij zich op te werken tot een zeer gewaardeerd Coevorder architect.

Literatuur:

ir. Herman Brand – Het Arsenaal, gebouwen in de vesting Coevorden - no 6